

KADOC

Documentatie- en onderzoekscentrum
voor religie, cultuur en samenleving
Interfacultair centrum K.U.Leuven

NIEUWSBRIEF

01|02|03|04|05|06|07|08|09|10|11|12|2005

*KADOC biedt aan collega Luc Schokkaert en familie zijn innige deelneming aan
bij het overlijden van zijn echtgenote Hilde Servaes op 6 januari II.*

Werkten mee aan dit nummer / Lieve Claes / Thomas Coomans / Jan De Maeyer / Patrik Jaspers /
Godfried Kwanten / Jo Luyten / Hanne Van Herck / Luc Vints

Vormgeving / Alexis Vermeylen

Druk / Peeters, Herent

Verschijnt tweemaandelijks / wordt op aanvraag kosteloos toegezonden

Kantoor van afgifte / 3000 Leuven 1

Verantwoordelijke uitgever / Emiel Lamberts / Schoonzichtlaan 52 / B- 3020 Herent

KADOC / Documentatie- en onderzoekscentrum voor religie, cultuur en samenleving

Adres / Vlamingenstraat 39 / B - 3000 Leuven

Telefoon / 016 32 35 00

Fax / 016 32 35 01

E-mail / postmaster@kadoc.kuleuven.ac.be

Internet / <http://www.kadoc.kuleuven.ac.be>

Giften voor KADOC / kunnen worden overgemaakt op rekeningnummer 432-0000011-57 van de K.U.Leuven
met vermelding 'gift KADOC TQO-MECEN1-P3610'. Vanaf 30,00€ wordt een fiscaal attest bezorgd.

Cover: opvang van "straatkinderen" in De Grijze Kat in Antwerpen, een initiatief van de redemptoristen uit de jaren
1950. Een foto uit het archief van de redemptoristen, dat op KADOC wordt bewaard.

- 4 Het begijnhof van Sint-Truiden
Nieuwe cultuur- en bouwhistorische inzichten
- 8 Een tweede leven
De archieven van de religieuze instituten op KADOC
- 11 Daar komen de schutters...
Archief van de Bond van Schutterijen "Maas en Kempen"
- 13 Mensen om naar (op) te kijken
Foto's van Omer D'hoë
- 14 De Limburgse mijnkathedralen
Kunst- en cultuurhistorische benadering

4	8	11
13	14	14

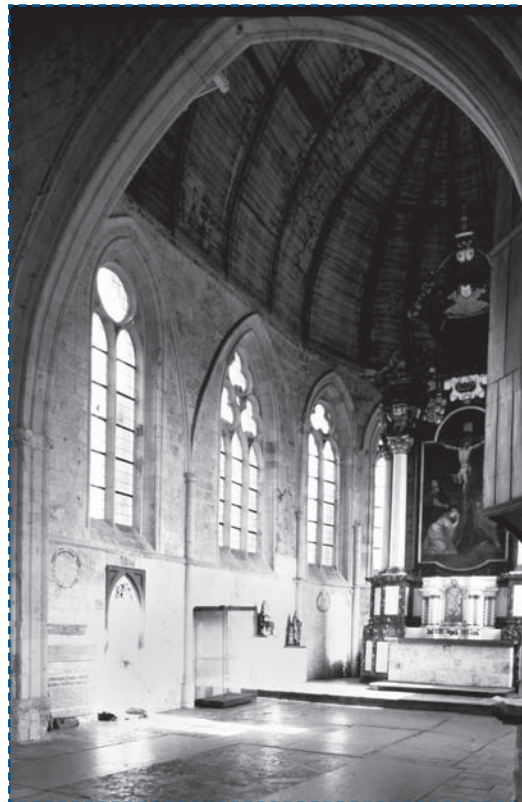

Het begijnhof van Sint-Truiden

Nieuwe cultuur- en bouwhistorische inzichten

Het begijnhof van Sint-Truiden is een belangrijk monument in Limburg. Samen met twaalf andere Vlaamse begijnhoven werd het in 1998 opgenomen in de werelderfgoedlijst van de UNESCO, onder meer wegens het uitzonderlijke ensemble middeleeuwse muurschilderingen in de begijnhofkerk. Voor de ontsluiting van de begijnhofsite ontwikkelde het provinciebestuur van Limburg een globaal plan waarvoor fundamenteel onderzoek van de archiefbronnen en van het kerkgebouw noodzakelijk bleek. KADOC werd belast met de realisatie van deze “voorstudie van de cultuurgeschiedenis van het begijnhof van Sint-Truiden”, begeleid door een interuniversitaire stuurgroep. Het volledige oude archief van het begijnhof werd doorgeploegd, terwijl de kerk bouwhistorisch werd onderzocht. Dat resulteerde in een wetenschappelijk werkdocument met nieuwe inzichten in het specifieke leven van de begijnen van Sint-Truiden en de geschiedenis van de begijnhofkerk.

In 1797 beval het Franse bestuur de opheffing van de begijnhoven in het prinsbisdom Luik. Daarmee kwam een einde aan het ruim 550-jarige bestaan van de begijnengemeenschap in Sint-Truiden. Tot een werkelijk herstel van het begijnhof is het in de negentiende eeuw namelijk nooit gekomen. Aan de hand van het omvangrijke archief, waarvan het leeuwendeel bestaat uit zeventiende- en achttiende-eeuwse administratieve registers, werd de geschiedenis van die vrouwengemeenschap gereconstrueerd. Vier thema's stonden daarbij centraal: de spiritualiteit, de organisatie, de economische zelfstandigheid en de bewoners van het begijnhof.

Bloei en verval van een gemeenschap van religieuze vrouwen

De geschiedenis van het begijnhof vangt aan in de eerste helft van de dertiende eeuw. De stad Sint-Truiden, ontstaan in de onmiddellijke nabijheid van de Sint-Trudo-abdij, behoorde op dat moment tot de middelgrote steden in de Lage Landen en was daarom aantrekke-

Illustratie: zicht op het koor van de begijnhofkerk [THOC].

lijk voor religieuze vrouwen die een zelfstandig leven wilden leiden. Alleen in een stedelijke context konden zij zich immers van een inkomen verzekeren. Zoals andere begijnengemeenschappen vormde de eerste generatie begijnen in Sint-Truiden een ongebonden beweging, die na 1250 werd geïstitutionaliseerd. Het was de abt van de Sint-Trudo-abdij die samen met de prins-bisschop in 1258 het begijnhof stichtte. Hij liet een kerk en een aantal huizen bouwen op een omheind terrein buiten de stad. Zeven jaar later, in 1265, werd het begijnhof 'geopend'. Het was voorzien van een infirmerie voor oude en zieke begijnen. Zeer snel groeide die uit tot het economische en boekhoudkundige centrum van het begijnhof, dat, blijkens verscheidene versies van de statuten en latere rekeningen, tot in de achttiende eeuw zijn voornaamste inkomsten uit de landbouw haalde.

Na een intense groeiperiode verloor de begijnengemeenschap in de veertiende eeuw haar aantrekkingskracht door troebelen in de stad en de verdenking van ketterij die in heel Europa op de begijnen rustte. De oorspronkelijke idealen verschaalden langzaam. Daarbij kwam nog dat de regio rond Sint-Truiden in de vijftiende eeuw sterk te lijden had onder het aanhoudende geweld tussen de Bourgondische en Habsburgse vorsten enerzijds en de Luikse milities anderzijds.

In de zestiende eeuw was Sint-Truiden zijn vooraanstaande positie voorgoed kwijt. De bevolking groeide niet, de handel slonk. De abt van Sint-Trudo was niet meer de heer van weleer en dat had repercussies op het begijnhof. De 'inrichtende macht' was, in tegenstelling tot die van andere begijnhoven, niet bij machte de gemeenschap te ondersteunen. Daardoor beschikte de begijnengemeenschap de volgende eeuwen niet over de nodige middelen om prestigieuze bouwwerken op te trekken, zoals dat in andere begijnhoven - denk aan die van Brussel, Gent, Lier en Mechelen - het geval was.

Met de Contrareformatie kreeg de begijnengemeenschap van Sint-Truiden weer ademruimte. Een strenge disciplinerings en een hernieuwde aandacht voor de administratie wierpen snel vruchten af. De inkomsten van de gemeenschap werden hersteld en het aantal begijnen nam fors toe tot meer dan tweehonderd in het laatste kwart van de zeventiende eeuw. Uit de professie- en overlijdensregisters blijkt dat ongeveer de helft van die begijnen afkomstig was uit Sint-Truiden en omgeving. Daarnaast werden vrouwen uit de wijdere regio aangetrokken, zowel uit dorpen als uit steden waar eveneens een begijnhof was gevestigd, zoals Borgloon, Hasselt, Tongeren en Luik. Opmerkelijk is dat er niet alleen

Illustratie: detail van een muurschildering in de begijnhofkerk met een voorstelling van de begijnen [THOC].

begijnen op het hof verbleven; ook familieleden (vrouwen én mannen), meiden en knechten vonden er een onderkomen.

Na een relatief lange groeiperiode kende het begijnhof van Sint-Truiden in de tweede helft van de achttiende eeuw een snelle achteruitgang: er traden nauwelijks nog nieuwe begijnen in, interne conflicten laaiden op, de verwereldlijking nam toe. Waarschijnlijk had de begijnengemeenschap van Sint-Truiden ook zonder de formele opheffing door de Franse overheid de negentiende eeuw slechts met moeite overleefd.

De complexe bouwgeschiedenis van de begijnhofkerk

Zonder twijfel is de in 1970 door de provincie Limburg aangekochte museumkerk de parel van het begijnhof van Sint-Truiden. Zij staat centraal op het plein en vormt er de trekpleister door haar architectuur en muurschilderingen. Ondanks belangrijke restauraties was er van de kerk nog geen globale bouw- en architectuurhistorische studie gemaakt. Het onderzoek leidde tot de reconstructie van de complexe, tot nu toe ongekende bouwgeschiedenis, waarvan de fasen konden worden gedateerd dankzij een dendrochronologische analyse (houtdatering op basis van jaarringen).

Illustratie: de begijnhofkerk vandaag [THOC].

De bouwgeschiedenis van de begijnhofkerk kan in drie fasen worden ingedeeld, die elk uit verscheidene subfasen bestaan. De eerste fase betreft de stichting van het begijnhof in de jaren 1258-1265. De onderbouw van de westgevel en van de koorapsis zijn de enige restanten ervan en vormen dan ook de oudste onderdelen van de kerk. Enkel de vier oostelijke traveeën van het driebeukige schip en het koor werden toen voltooid. Ze volstonden voor de jonge gemeenschap. De tweede fase situeert zich tussen 1295 en 1360 en betekent een verandering van het oorspronkelijke bouwconcept. Het koor werd verhoogd en overkluisd met een houten tongewelf, terwijl de vier westelijke traveeën van het schip en de westgevel werden opgetrokken. In de derde fase werden de vier oostelijke traveeën van het schip heropgebouwd en herstellingen in de kerk uitgevoerd. Die werken kunnen op basis van archiefbronnen en de houtdatering van het merkwaardige tongewelf worden gesitueerd in de jaren 1500-1511. Ze lijken een gevolg te zijn van de oorlogsschade die Sint-Truiden bij de belegering van 1489 opliep. In de volgende eeuwen werd niet meer aan de ruwbouw van de kerk gewerkt, maar het interieur werd tijdens de Contrareformatie volledig in barokstijl heringericht.

Opvallend is dat de drie fasen onvoltooid bleven, zodat noch het bouwvolume, noch de binnenruimte ooit homogeen zijn geweest. Dat heeft een dubbele oorzaak. Enerzijds was het noodzakelijk dat de begijnengemeenschap haar bedehuis kon blijven gebruiken, ook tijdens de werkzaamheden. Het tweedelige karakter van het schip, dat precies in het midden een aanzienlijke knik vertoont, bewijst dat in alle omstandigheden ten minste een helft van het schip bruikbaar was. Anderzijds is het duidelijk dat de begijnengemeenschap nooit over grote financiële middelen heeft beschikt. Het hergebruik van onderdelen, de verhoging van bestaande muren en verbouwingen van de onderbouw kregen meer dan eens de voorkeur op nieuwbouw. Zelfs na de

Contrareformatie had men in Sint-Truiden niet de middelen om een nieuwe kerk in de barokstijl te bouwen, zoals dat in de meeste begijnhoven in de Zuidelijke Nederlanden gebeurde. Aan die twee factoren is de huidige toestand van de begijnhofkerk te wijten.

Het onderzoek besteedt ook aandacht aan het interieur, in het bijzonder de vaste uitrusting van de kerk en de kerkvloer. De epitafen van de 37 grafzerken werden opgenomen. Ze zijn van grote cultuurhistorische waarde en kunnen als uitgangspunt dienen voor studies over leven en dood, de evolutie van het schrift, het taalgebruik, de heraldiek, sociale stand, familiebanden enz. De muurschilderingen en het barokmeubilair worden door andere gespecialiseerde onderzoekers bestudeerd.

Tot slot wordt de kerk van Sint-Truiden gesitueerd in het kader van andere middeleeuwse begijnhofkerken, met name die van Luik, Tongeren, Diest, Tienen, Leuven en Borgloon, en de deels bewaarde middeleeuwse begijnhofkerken van Brugge en het Groot Begijnhof in Gent. Begijnhofkerken hebben een eigen betekenis, die de dualiteit van de begijnengemeenschappen weerspiegelt. Hun architectuur beantwoordt aan de specifieke vorm van religieus leven en spiritualiteit, die alle middeleeuwse begijnengemeenschappen gemeen hebben. Ze toont bovendien duidelijk de lokale verankering van die gemeenschappen in een specifieke stad.

De geschetste onderzoeksresultaten worden in de nabije toekomst gebruikt om de betekenis en de geschiedenis van de begijnhofsite toegankelijker te maken voor bezoekers. Ook wordt gewerkt aan een publicatie die de bevindingen aan een ruim publiek moet kenbaar maken.

Thomas Coomans en Hanne Van Herck

Een tweede leven

De archieven van de religieuze instituten op KADOC

Het historische belang van de archieven van religieuze instituten (congregaties, orden en abdijen) staat buiten kijf. De vaak eeuwenoude, rijke en diverse archieven illustreren de cruciale rol van religieuze gemeenschappen in Vlaanderen en zijn een unieke bron voor o.a. de geschiedenis van onderwijs en verzorging, van de mentaliteit, van armenzorg en missie en van tal van culturele en sociaal-economische evoluties. Toch wordt een aanzienlijk deel van die archieven ernstig bedreigd. Vergrijzing in kerkelijke milieus en een snel dalend aantal religieuzen maken dat de archieven niet altijd de aandacht krijgen die ze op grond van hun grote maatschappelijke belang verdienen. De religieuze instituten kampen de laatste jaren met ernstige problemen inzake de bewaring van en zorg voor hun papieren patrimonium in eigen schoot.

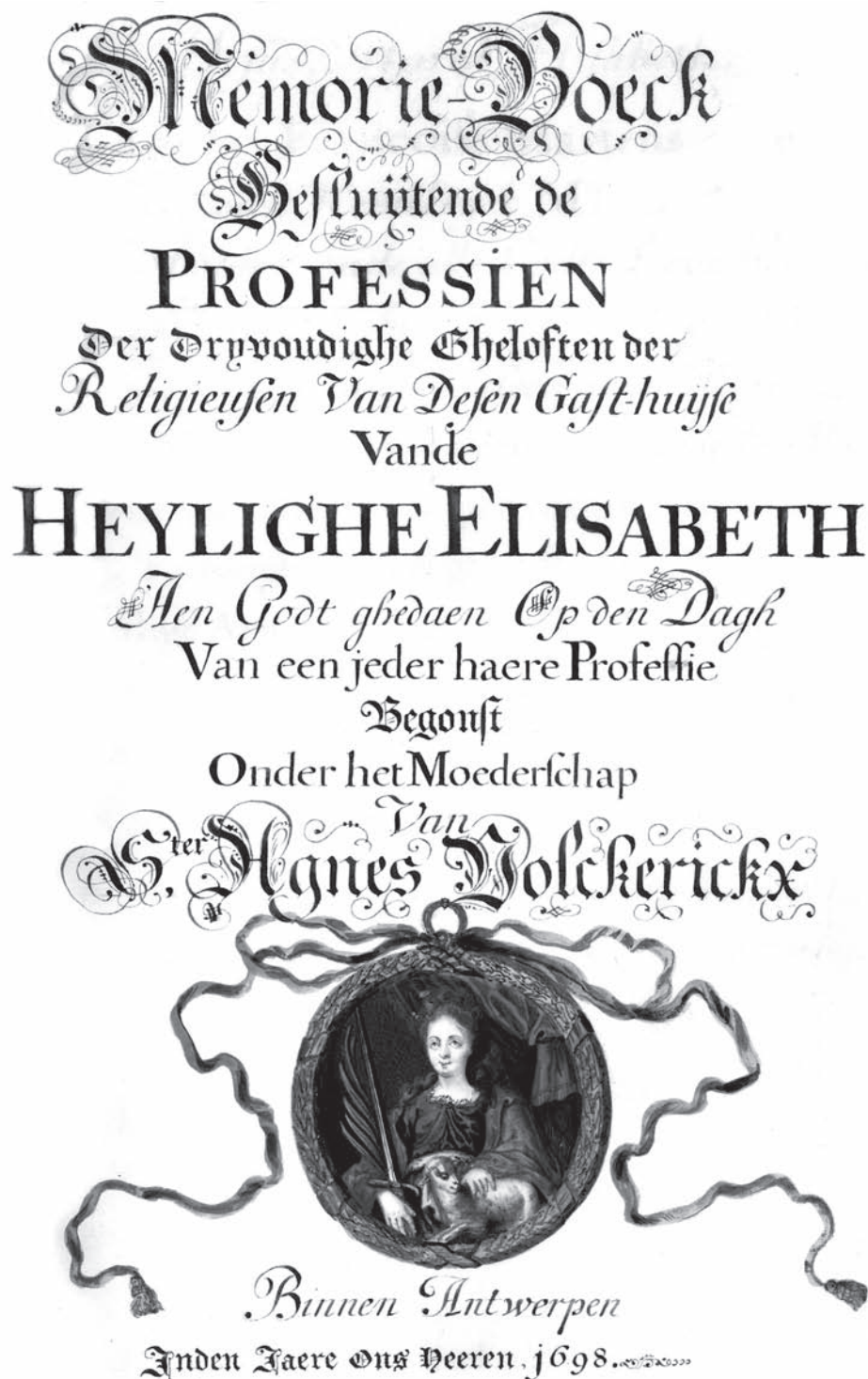
KADOC ontplooit al bijna 25 jaar diverse activiteiten ten voordele van de archieven van religieuze instituten, ook al ontving het van overheidswege nooit een toelage voor dat specifieke werkdomein. Het zorgde voor adviezen ter plaatse, voor opleiding en begeleiding en voor coördinatie en uitwisseling tijdens jaarlijkse ontmoetingsdagen. Alle aspecten inzake bewaring, ontsluiting en publiekswerking kwamen daarbij aan bod. Eerder sporadisch ving KADOC ook bedreigde archieven op. In 2004 deden zich enkele fundamentele veranderingen voor op het terrein van de archieven van de religieuze instituten. Het decreet van 19 juli 2002 houdende de privaatrechtelijke culturele archiefwerking effende het pad voor de oprichting van

“culturele thema-archieven” van landelijk belang en leidde tot de oprichting van het Forum Kerkelijke Archieven Vlaanderen (FoKAV) in de schoot van de al bestaande vzw Centrum voor Religieuze Kunst en Cultuur (www.crk.be). Dat FoKAV nam vanaf 2004 de ondersteunende, sensibiliserende en adviserende taken van KADOC over op het terrein van de kerkelijke archieven. Het zal die archieven ook systematisch in kaart brengen via Archiefbank Vlaanderen. KADOC zetelt in de Stuurgroep van FoKAV, waarbinnen er overleg mogelijk is tussen de verschillende spelers op het veld van de kerkelijke archieven, o.a. met de diocesane archiefdiensten.

Opvang, bewaring en ontsluiting

Zoals vroeger, maar nu met meer nadruk legt KADOC zich toe op de opvang, bewaring en ontsluiting van archieven van religieuze instituten. De bouw van een groot, nieuw erfgoed-depot moet mee in die optiek worden bekeken. Via hun koepelorganisaties (Unie van de Religieuzen van België, Unie van Vrouwelijke Contemplatieven, Vereniging van Hogere Oversten van België) leverden de instituten trouwens een substantiële bijdrage in de financiering van die nieuwbouw. Zij “reserveerden” er zo als het ware een plaatsje voor hun archieven, die er in optimale en veilige omstandigheden kunnen worden verpakt en bewaard.

Illustratie: “Memorie-Boeck”, professieregister van de zusters van het Antwerpse Sint-Elisabethgasthuis, 1698-1751. Uit het archief van de congregatie van de gasthuiszusters-augustinessen van Antwerpen.

Intussen vonden steeds meer kleine en grote archieven van religieuze instituten hun weg naar het KADOC-magazijn (bv. alexianen, xaverianen, redemptoristen, scheutisten, gast-huiszusters-augustinessen van Antwerpen, zusters van Barmhartigheid Ronse, zusters van Overijse-Mechelen, grauwezusters-franciscanessen van Hasselt-Diest-Tongeren). Die archieven werden aan KADOC geschonken of er in bewaring gegeven; een in onderling overleg vastgelegd contract regelt de modaliteiten van neerlegging en toegankelijkheid.

Eenheid van archief

In zijn aanpak van die bestanden hanteert KADOC het fondsbeginsel: archieven worden als één geheel en op naam van hun archiefvormer bewaard en ontsloten. Dat impliceert o.a. dat ook archieven van religieuze instituten met onderdelen ouder dan 1750 in hun geheel worden opgenomen, bewaard en toegankelijk gemaakt. Dat KADOC enkel negentiende- en twintigste-eeuwse archieven bewaart, is dus een hardnekkig misverstand. De eenheid van archief is het doorslaggevend criterium in zijn opvangbeleid.

Dat fondsbeginsel speelt niet alleen doorheen de tijd; ook de samenhang tussen het centrale archief van een instituut en de archieven van zijn individuele leden en priester-directeurs, van provincies, huizen en apostolaatswerken wordt gerespecteerd. Ten slotte wordt het archief ook steeds in relatie gebracht met andere erfgoedcategorieën als audiovisuele materialen, tijdschriften en publicaties (bv. kloosterbibliotheken), kledij enz. Bepaalde onderdelen van overgedragen bibliotheken, bv. de *scripta confratrum* of de publicaties van de leden en het instituut zelf, krijgen daarbij een archiefstatuut. In het algemeen gebeurt de ontsluiting van dat erfgoed bij voorkeur in het kader van een totaalproject, waarbij er veel aandacht gaat naar onderlinge verbanden en contextgegevens.

Raadpleging en herwaardering

Via een vlugge en professionele ontsluiting tracht KADOC de instroom van archieven van religieuze instituten op de voet te volgen. De neergelegde bestanden komen zo op korte termijn ter beschikking van de onderzoeker. Hun valorisatie gebeurt o.a. via enkele onderzoeksprojecten, meestal met een internationale dimensie, die op KADOC lopen. Eenmaal hun archieven overgedragen, wordt de band met de eigenaars-bewaargevers niet doorgeknipt: die laatsten blijven op elk moment een duidelijk zicht en/of controle houden op de inhoud en de raadpleging van hun bestanden en op de eindresultaten van het onderzoek. Als archiefvormers behouden zij ook zelf een toegangsrecht tot het archief, dat zij overigens op regelmatige tijdstippen kunnen aanvullen.

Bogend op jarenlange ervaring en dankzij een moderne infrastructuur en professionele medewerkers staat KADOC klaar om de komende decennia op een kwaliteitsvolle wijze zorg te dragen voor de neergelegde archieven van religieuze instituten. Flexibele juridische formules leiden die overdrachten in goede banen; genereuze bijdragen van de instituten in kwestie maken ze praktisch mogelijk. Helemaal ingebed in het intense onderzoeksklimaat van KADOC zorgen commissies en projecten voor aanzienlijke impulsen op het vlak van raadpleging en gebruik van de archieven. Zo krijgen de bestanden van de religieuze instituten op KADOC een tweede leven.

Godfried Kwanten

Daar komen de schutters...

Archief van de Bond van Schutterijen "Maas en Kempen"

Vaandrig, tamboer, marketenster en bieleman. KADOC moet zich een nieuw arsenaal van woorden en termen eigen maken. Aan de vooravond van het jongste Oud-Limburgs Schuttersfeest, het absolute hoogtepunt van het Limburgse schutterswezen, dat traditioneel in juli plaatsvindt, besloten de leden van de Bond van Schutterijen "Maas en Kempen" immers hun archief aan het centrum over te dragen. De aanwinst levert de onderzoeker een boeiende kijk op de folkloristische en recreatieve kant van een verenigingsleven waarvan de wortels tot diep in het ancien régime teruggaan.

In West-Europa vormen de schuttersgilden of schutsbroederschappen een uniek fenomeen met een lange historische traditie. Tal van gemeenten in Belgisch- en Nederlands-Limburg bezitten nog springlevende schutterijen. Ze behoren tot de oudste verenigingsvormen in ons land. Vele werden gesticht en kenden hun eerste hoogtepunt in de contra-reformatorische zeventiende eeuw. Na een lange bloeiperiode brachten de verordeningen van de Franse revolutionairen het gildenwezen rake klappen toe. Tal van schutterijen verdwenen, maar kenden een heropbloei in de late negentiende eeuw. In het interbellum van de twintigste eeuw maakten ze opnieuw een periode van laagconjunctuur door. Ze evolueerden van verenigingen met een vaag politiek-militair karakter naar een louter folkloristisch-recreatief initiatief. Schietwedstrijden tussen gilden, optochten in de lokale gemeenschap en schuttersfeesten vormen hun hoofdactiviteiten. Daarbij zijn de leden uitgedost in prachtige uniformen en dragen ze met trots hun tooi van eeuwenoud schutterszilver.

Streven naar overkoepeling

Het schutterswezen bleef gedurende eeuwen beperkt tot het lokale niveau. Contacten tussen de schuttersverenigingen waren zeldzaam. Naarmate de Belgische schuttersverenigingen vanaf 1945 hun collega's uit Nederlands-Limburg ontmoetten, streefden ze evenwel naar een overkoepeling van de talrijke verenigingen. In 1947 werd in het Nederlandse Santfort-Ittervoort het eerste naoorlogse Oud-Limburgse Schuttersfeest georganiseerd, waaraan een aantal Belgisch-Limburgse schutters deelnamen. Wilden de Limburgse schuttersgilden hun levenskracht behouden, dan waren coördinerende structuren een noodzaak.

Op 7 maart 1948 stond "meester" Pierre Creemers, onderwijzer en lid van de Sint-

Illustratie: logo van de bond van Schutterijen "Maas en Kempen".

Martinusschutterij van Grootbeersel, een gehucht van Molenbeersel (Kinrooi), aan de wieg van de Limburgse Bond van Schutterijen "Maas en Kempen", een koepelorganisatie van een dertiental schutterijen uit de Maas- en Kempenregio. Doorheen de jaren sloten nog tal van verenigingen bij de bond aan, zodat hun aantal opliep tot 25.

De Bond van Schutterijen "Maas en Kempen" ging vervolgens deel uitmaken van de in 1937 opgerichte Oud-Limburgse Schuttersfederatie. Die laatste verenigt 174 schutterijen of negen bonden uit Belgisch- en Nederlands-Limburg.

Ieder jaar wordt tijdens het Oud-Limburgs Schutterfeest gestreden om de "um", het beeldje van de "Auwe Limburger", een trofee die de best presterende vereniging een jaar lang mag bewaren. Het schuttersfeest is het grootste cultuurhistorische evenement van de beide Limburgen, waaraan meer dan 160 schutterijen deelnemen. Elke schutterij is uitgedost in een historische outfit. De optocht van een 10.000-tal schutters met trommel- en muziekkorpsen, vendelzwaaiers, marketentsters en "bielemannen" (mannen met baard en bijl) vormt een uniek kleurrijk spektakel. In 1999 vormden ook de schuttersgilden uit heel Vlaanderen een koepelorganisatie: de Federatie van Vlaamse Historische Schuttersgilden. De Bond van Schutterijen "Maas en Kempen" maakt samen met het Provinciaal Hoofdverbond der Karabijn-schuttersgilden Limburg, de Bond van Schutterijen "Maasvallei", de Hoofdschuttersgilde van Brabant, de Lommelse Schuttersgilden en de Confederatie van Historische Schuttersgilden deel uit van dat nieuwe initiatief, dat 107 schuttersgilden verenigt.

Katholieke wortels

Traditioneel en tot vandaag bestaat er een hechte band tussen de Limburgse schutterijen en de katholieke leefwereld. Dat uit zich o.a. in de deelname van de schutters aan lokale

processies en religieuze activiteiten, de aanwezigheid van proosten in de verenigingen, het inzetten van het Oud-Limburgs Schuttersfeest met een plechtige eucharistieviering, het openingsgebed bij aanvang van de schutterswedstrijden en de keuze van de namen van de gilden, verwijzend naar hun beschermheilige.

In 1979 richtte de Oud-Limburgse Schuttersfederatie bovendien een vereniging op die sterk herinnert aan de oude middeleeuwse religieuze ridderorden. Tijdens zijn vergadering van 17 juni 1979 besloot het bestuur tot de instelling van een kapittel dat ordeonderscheidingen zou toekennen en officier- en schutbroeders zou opnemen in de "Edelen Eed-Broederschap van de Soevereine Orde van de Rode Leeuw van Limburg en de Heilige Sebastianus". De investituurplechtigheden vinden plaats tijdens een eucharistieviering. In januari 1982 sloot de Broederschap, met instemming van de bisschoppen van Hasselt en Roermond, aan bij de kerkelijk erkende Franse Ordre de Saint Sebastien de France et de Navarre de l'an 825.

Het archief van de Limburgse Bond van Schutterijen "Maas en Kempen"

Het archief van de Bond van Schutterijen "Maas en Kempen" bevat boeiend materiaal over het bestuur en de activiteiten (wedstrijden, optochten, feesten) van de koepelvereniging en haar aangesloten leden. Het bestrijkt in hoofdzaak de jaren 1970 en 1980, alhoewel sommige reeksen teruggaan tot de jaren 1950. Bijzonder interessant zijn de jaarverslagen die vanaf 1958 quasi geheel bewaard bleven. Verslagen en briefwisseling van de bondsvergaderingen die aanvangen vanaf 1950 vormen de ruggengraat van het archief. De beheersdossiers leveren interessante biografische informatie over de leden van de aangesloten schutterijen. Het bondsbestuur kreeg door-

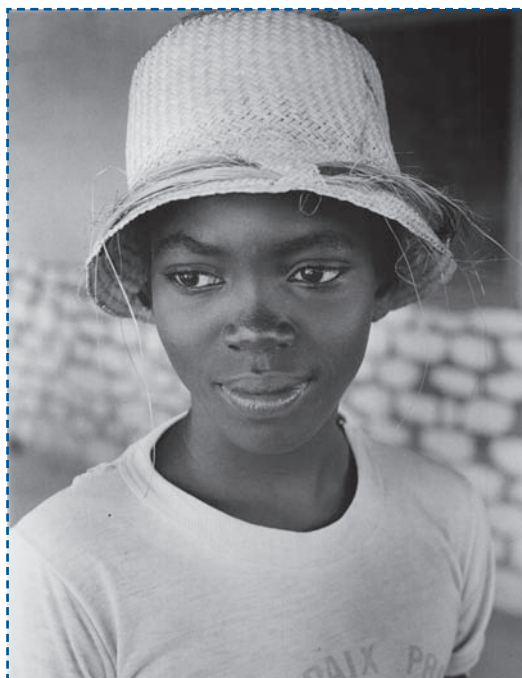
gaans van alle overleden medeschutters een doodsbrief of bidprentje toegestuurd. Genealogen vinden er ongetwijfeld een dankbare bron van informatie. Uiteraard vormen ook de stukken met betrekking tot de ledenadministratie van de bond daarop een mooie aanvulling.

In een aparte categorie worden de dossiers bewaard die de organisatie van bondsfeesten en -wedstrijden illustreren. De financiële structuur van de Bond van Schutterijen "Maas en Kempen" kan aan de hand van de talrijke financiële stukken worden bestudeerd. Ook een deel van het archief van de Kessenichse schuttersgilde De Breydelzonen - de enige Limburgse schutterij die geen heilige als schutspatroon in haar naam draagt - werd samen met het bondsarchief overgedragen. Het gaat hier in hoofdzaak om beheersdossiers uit de late jaren 1980 en begin jaren 1990.

De eeuwenoude schutterijen tonen ook vandaag nog veel belangstelling en respect voor hun tradities. Het Limburgs Schutters-tijdschrift - eveneens beschikbaar op KADOC - besteedt in zijn edities telkens ruime aandacht aan het rijke verleden van de aangesloten schutterijen. Het gecombineerd onderzoek van gelijkaardige periodieken, bondsarchieven en vooral van oudere archieven van lokale schutterijen levert essentiële bouwstenen voor de kennis van de volkscultuur in de regio "Maas en Kempen".

Het archief is ontsloten via een plaatsingslijst en toegankelijk na toestemming van de bewaargever.

Jo Luyten

Tentoonstelling Mensen om naar (op) te kijken Foto's van Omer D'hoë

De salesiaan Omer D'hoë (°1926) was tot 1969 als missionaris werkzaam in Afrika. Hij keerde naar België terug om aan "missie-animatie" te doen. Vanaf het begin van de jaren 1970 maakte hij foto- en filmreportages. Als fotograaf was hij jarenlang verbonden aan het tijdschrift *Wereldwijd*.

De foto's die op KADOC worden getoond, werden gemaakt in diverse, meestal zgn. derdewereldlanden. Het zijn sterk symbolisch geladen foto's. De 'gewone' mensen en hun 'alledaagse' leven staan centraal en krijgen via de lens van D'hoë een bijzondere allure.

De tentoonstelling loopt nog tot 25 maart 2005, elke werkdag van 9 tot 17 uur en op zaterdag van 9 tot 12.30 uur. Gesloten op 2 februari 2005.

De Limburgse mijnkathedralen

Kunst- en cultuurhistorische benadering

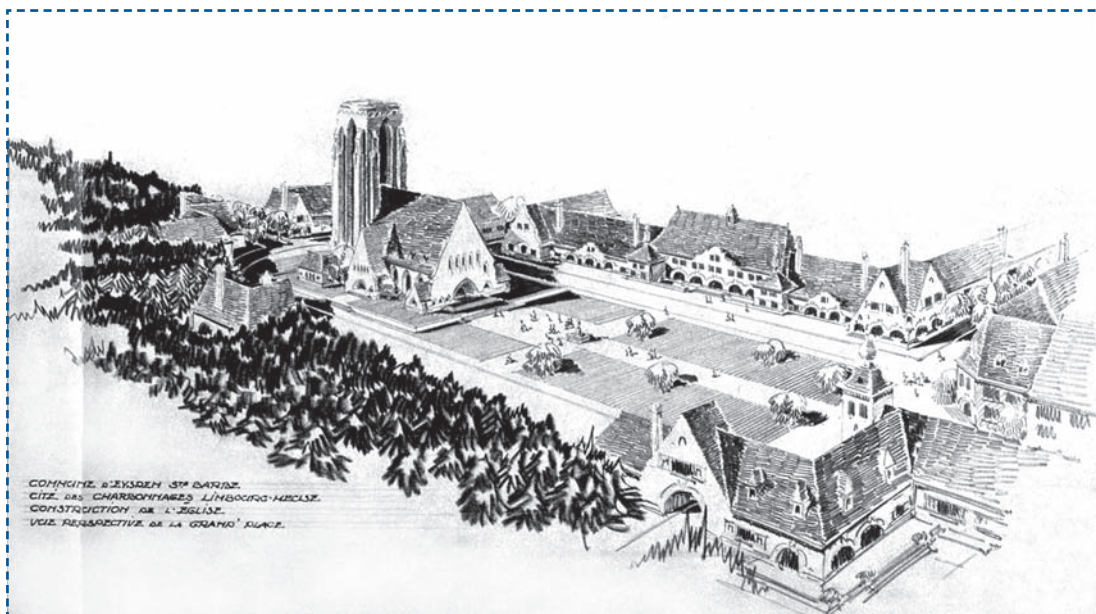
Tot een heel stuk in de twintigste eeuw vormde de provincie Limburg geen eigen bisdom, maar stond ze onder het gezag van de bisschop van Luik. Pas in 1967 werd het bisdom Hasselt opgericht, met de Sint-Quintinuskerk van Hasselt als kathedraal. Toch beschikte Limburg toen al over meerdere kathedralen, de zogenaamde mijnkathedralen. Dat zijn geen kathedralen in de kerkrechtelijke zin van het woord. Wel geeft de benaming aan hoe die kerken van het begin af mensen hebben geïntrigeerd en tot op vandaag een prominente plaats innemen in het Limburgse landschap. Daarover wordt een doctoraat voorbereid.

De term “mijnkathedralen” werd al in de jaren 1940 gebruikt voor de monumentale kerken die door de verschillende Limburgse mijnmaatschappijen werden gebouwd. Die namen zelf het initiatief tot de bouw van de kerken en stonden volledig of grotendeels in voor de financiering ervan. Op basis van die criteria worden de Heilig-Hartkerk van Winterslag (A. Blomme, 1923-1925), de Sint-Barbarakerk van Eisden (A. Vanden Nieuwenborg, 1934-1936), de Christus-Koningkerk van Waterschei (G. Voutquenne en S. Braun, 1935-1936), de Sint-Albertuskerk van Zwartberg (H. Lacoste, 1939-1940), de Sint-Theodarduskerk van Beringen-Mijn (H. Lacoste, 1939-1943) en het onuitgevoerde project voor de Sint-Lambertuskerk van Houthalen-Meulenberg (I. Isgour, 1957) tot de mijnkathedralen gerekend. Kenmerkend voor de kerken is de hoge kwaliteit van hun architectuur en aankleding en de korte tijdspanne waarin ze tot stand kwamen. Daardoor werden de ambitieuze totaalontwerpen van o.m. dom Sébastien Braun (Maredsous) in Waterschei en Henri Lacoste in Zwartberg en Beringen volledig uitgevoerd.

Moderne kerken in een veranderend Limburg

De mijnkathedralen ontstonden niet in een cultureel of maatschappelijk vacuüm. Daarom wordt bij de analyse van hun architectuur en aankleding de nodige aandacht besteed aan de opvattingen over kerkbouw die opgang maakten in het interbellum. Vanuit de talrijke experimenten in de jaren 1920 groeide namelijk de consensus dat een eigentijdse kerk in eerste instantie diende te beantwoorden aan de richtlijnen van de liturgische beweging, en dus de actieve deelname van de gelovigen aan de liturgie moest bevorderen. Daarnaast diende men bij de bouw gebruik te maken van moderne materialen en technieken en moest het ontwerp opgevat zijn in een eigentijdse architectuurtaal. Omdat de mijnkathedralen aan die verschillende voorwaarden beantwoordden, werden ze door tijdgenoten naar voren geschoven als voorbeelden bij uitstek van moderne kerkbouw. Dat ze niet zijn uitgewerkt in een vooruitstrevende modernistische architectuurtaal is daarmee niet in tegenspraak, daar het modernisme zeker niet de enige architectuurstijl was die opgang maakte in het interbellum.

Om het fenomeen van de mijnkathedralen dieper te doorgronden is de studie van de ruimere maatschappelijke context waarbinnen ze tot stand kwamen, onontbeerlijk. Daarbij is het gegeven dat de nieuwe mijnbedrijven in het begin van de twintigste eeuw werden ingeplant in een overwegend agrarisch en katholiek gebied, van niet te onderschatten belang. Aan katholieke zijde ontstond namelijk reeds snel de vrees dat mijnbouw en industrialisatie zouden resulteren in proletarisering, socialisme en achteruitgang van het

katholieke geloof. In de turbulente jaren na de Eerste Wereldoorlog kwam daar aan Vlaamse kant nog de angst bij voor de verfransing van Limburg, omdat het kapitaal en de leiding van de mijnmaatschappijen Franstalig waren. Op die problemen werd echter een krachtig antwoord geformuleerd door figuren als Pieter Jan Broekx, die een sterke christelijke arbeidersbeweging uit de grond stampte en op die manier de positie van de katholieken en de Kerk in Limburg trachtte veilig te stellen.

Een patronaal project

Tegenover een relatief zwak provinciebestuur en gemeentebesturen die over weinig middelen beschikten, zetten de verschillende mijnmaatschappijen zelf een patronaal project op van huisvesting en gemeenschapsvorming, dat duidelijk wortelde in negentiende-eeuwse opvattingen. Ze bouwden woningen voor hun arbeiders, naast nutsvoorzieningen als scholen en ziekenhuizen. Daarnaast zorgden ze voor de organisatie van tal van sport- en ontspanningsverenigingen, waarvoor ze vaak de nodige infrastructuur oprichtten. De bouw

van de “mijnclités” beantwoordde aan een praktische nood, terwijl zeker ook motieven als prestige, disciplineren en controle een rol speelden.

Onder de gemeenschapsvoorzieningen die door de mijnmaatschappijen werden opgericht, namen de kerken een bijzondere plaats in. De bouw ervan werd zeker mede ingegeven door de herhaalde kritiek vanuit katholieke hoek op de onzedelijkheid en het veelvoorkomende misverzuim in de verschillende mijnclités. De bouw van de kerk kaderde meestal binnen een ruimer project, waarbij patronaat en clerus door het oprichten van tal van organisaties en het opzetten van katholieke manifestaties het religieuze leven trachtten aan te zwengelen. Ook de inzet van broeder- en zustercongregaties in het onderwijs en de ziekenzorg paste daarin.

Illustratie: ontwerptekening voor de “Grand-place” van de mijnclité van Eisden, door August Vanden Nieuwenborg, 1934: rond de Sint-Barbarakerk werden een aantal gemeenschapsvoorzieningen voorzien zoals scholen, casino en lokalen voor het jongenspatronaat [Stichting Erfgoed Eisden].

Kerken als “statement”?

Een van de hypothesen die aan het verdere onderzoek ten grondslag ligt, is dat de mijnkathedralen kunnen worden beschouwd als een “statement” van het mijnpatronaat. Want door de bouw ervan drukte het zijn gehechtheid aan het katholieke geloof uit en toonde het zich bereid mee te werken om “Limburg voor Christus te bewaren”. Of het patronaat daarbij enkel werd aangetrokken door de standpunten van de Kerk aangaande klassenverzoening, dan wel ook handelde vanuit een diepere overtuiging, is een van de vragen die moeten worden beantwoord. Een belangrijke kanttekening daarbij is dat de belangen van de kerkelijke overheid en het patronaat slechts gedeeltelijk parallel liepen. Zo steunde het patronaat in het interbellum doorgaans enkel verenigingen met een zuiver religieus karakter, terwijl organisaties die ontstonden binnen de christelijke arbeidersbeweging in de mijn-cités niet gewenst waren. Dat veranderde pas na de Tweede Wereldoorlog.

Een aspect dat ook aan bod komt, is de “receptie” van de kerken. Literatuuronderzoek wees uit dat de bouw van de kerken een positieve invloed had op de houding van de katholieke

Limburgse culturele kringen ten opzichte van de mijnen. De impact op de bewoners van de cités is minder duidelijk en dient verder te worden onderzocht.

Door middel van die dubbele invalshoek willen we het fenomeen van de mijnkathedralen bestuderen in al zijn complexiteit en trachten we de betekenis ervan volledig te doorgronden. Op die manier moet de studie bijdragen tot een betere kennis van de religieuze architectuur van het interbellum en van de complexe maatschappelijke realiteit in het Limburg van de eerste helft van de twintigste eeuw. Het onderzoek, met Luc Verpoest (ASRO, K.U.Leuven) als promotor en Jan De Maeyer (KADOC) als copromotor, ligt in het verlengde van het project “De invloed van de steenkoolmijnen op de materiële cultuur in Limburg”, uitgevoerd in opdracht van het “Fonds slimme regio” van de provincie Limburg.

Patrik Jaspers

Illustratie: binnenzicht van de Christus-Koningkerk van Waterschei, ontworpen door Gaston Voutquenne. Het algemene liturgische concept en het ontwerp voor het meubilair zijn van dom Sébastien Braun van de abdij van Maredsous [PCCE Limburg].